

PROGRAMI FINANSIJSKE PODRŠKE MALIM I SREDNJIM PREDUZEĆIMA U REPUBLICI SRBIJI OD STRANE NEBANKARSKIH INSTITUCIJA

PROGRAMS OF FINANCIAL SUPPORT TO SMEs IN SERBIA BY NON-BANKING INSTITUTIONS

Nenad Ravić | Visoka škola za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo Beograd | nenad_ravic_bps@yahoo.com

Ivan Obradović | Visoka poslovna škola strukovnih studija "Prof. dr Radomir Bojković" Kruševac | ivan.obradovic@indmanager.edu.rs

Sažetak

Razvoj sektora malih i srednjih preduzeća ima ključnu ulogu u oporavku srpske ekonomije. MSP predstavljaju pokretač ekonomskog razvoja privrede i ključni faktor za postizanje ekonomske stabilizacije i privrednog rasta. Godinama unazad sektor MSP u Republici Srbiji nalazi se u lošem stanju, suočen sa brojnim problemima. Jedan od najvećih problema domaćih preduzetnika je kako pronaći i obezbediti finansijska sredstva neophodna za pokretanje posla, nabavku potrebnih resursa, tekuće održavanje likvidnosti i investicione zahvate u cilju postizanja rasta i razvoja biznisa. Bankarski krediti su mahom skupi i teško dostupni preduzetnicima, zbog čega ovaj problem još više dobija na značaju. Kao alternativa bankarskim kreditima javljaju se programi finansijske podrške MSP u Srbiji od strane različitih institucija. U ovom radu biće prikazana analiza upravo ovakvih izvora finansiranja MSP u Srbiji.

Abstract

The development of small and medium-sized enterprises plays a key role in the recovery of Serbian economy. SMEs are the engine of economic development and the key factor to achieve economic stabilization and economic growth. For years the SME sector in Serbia is in a poor state, faced with numerous problems. One of the biggest problems of local entrepreneurs is to find and provide the financial resources necessary to start a business, purchase necessary resources, ongoing maintenance of liquidity and investment

operations, in order to achieve growth and business development. Bank loans are mostly expensive and difficult to access for entrepreneurs, which is why this problem is even more important. As an alternative to bank loans, there are programs of financial support to SMEs in Serbia, introduced by different institutions. This paper presents the analysis of such sources of funding for SMEs in Serbia.

Ključne reči: mala i srednja preduzeća, programi finansijske podrške, konkurentnost

Keywords: small and medium-sized enterprises, programs of financial support, competition

1. Uvod

Mala i srednja preduzeća predstavljaju pokretačku snagu privrednog razvoja u zemljama širom sveta. MSP u velikoj meri doprinose povećanju zaposlenosti, bruto dodate vrednosti i prometa, zbog čega se smatraju okosnicom razvoja nacionalnih ekonomija. Njihova uloga posebno je značajna u zemljama u tranziciji, gde se suočavaju sa problemima visoke nezaposlenosti, niskog stepena privredne aktivnosti, nedovoljne konkurentnosti i nedostatka investicija i u kojima su još uvek prisutna velika neefikasna državna preduzeća. Kao stabilan izvor kreiranja novih radnih mesta, mala i srednja preduzeća ostvaruju i važnu socijalnu funkciju tako što

apsorbuju viškove radne snage nastale u procesima tranzicije i svojinske transformacije državnih i društvenih preduzeća.

Obezbeđivanje stabilnih izvora finansiranja biznisa jedan je od najvećih izazova sa kojim se suočavaju preduzetnici u Srbiji. Usled nerazvijenosti domaćeg finansijskog tržišta, bankarski krediti već dugi niz godina predstavljaju dominantni izvor finansiranja malih i srednjih preduzeća. Problem ovakvog finansiranja malog biznisa je u tome što preduzetnici, da bi dobili kredit od banke, moraju obezbediti čvrste garancije da će isti uredno servisirati. U tom smislu, preduzetnici su često prinuđeni da svoju ličnu nepokretnu imovinu stave kao zalog za vraćanje zajma, čime mnogo rizikuju. Poseban problem predstavljaju visoke kamate koje preduzetnici plaćaju. Iz navedenih razloga nastali su brojni programi za finansiranje MSP u Srbiji od strane različitih nebankarskih institucija, sa ciljem pružanja finansijske podrške preduzetnicima u Srbiji.

Cilj rada je da se ukaže na mogućnosti finansiranja malih i srednjih preduzeća u Republici Srbiji od strane nebankarskih institucija. Navedeni izvor finansiranja sektora MSP može u velikoj meri determinisati njegov dalji razvoj. Metodologija primenjena u radu obuhvata teorijski pristup istraživanju zasnovan na proučavanju dostupnih literaturnih izvora. U tom smislu, u daljem tekstu se bliže prezentuju rezultati sprovedenog istraživanja.

2. Mala i srednja preduzeća kao nosioci privredne aktivnosti

Mala i srednja preduzeća odlikuje visok stepen fleksibilnosti u smislu relativno brzog i lakog prilagođavanja promenama, što je jedan od najvažnijih preduslova za opstanak organizacija u turbulentnom okruženju. U uslovima intenzivnih tehnoloških promena preduzeća su suočena sa imperativom prilagođavanja istim i brzog usvajanja novih metoda i strategija poslovanja. Oštra konkurencija primorava MSP da budu inovativna u nastojanjima da se diferenciraju od konkurenata i budu prepoznatljiva na tržištu.

Mala i srednja preduzeća imaju značajnu ulogu u svim ekonomijama, a posebno u tranzicionim i zemljama u razvoju koje se nalaze pred velikim izazovima u pogledu rešavanja problema visoke nezaposlenosti i nejednake distribucije zarada. MSP ostvaruju značajan doprinos povećanju dohotka i kreiranju novih radnih mesta, podstiču inovativnost i razvoj novih tehnologija i ostvaruju direktan uticaj na nivo agregatne tražnje i investicija.

Uloga i značaj sektora MSP ogleda se u porastu investicija, jačanju produktivnosti i ostvarivanju ekonomskog rasta, što dovodi do otvaranja novih radnih mesta i smanjenja nezaposlenosti [1]. Osnivanje MSP dovodi do jačanja konkurentnosti realnog sektora i liberalizacije tržišta. [12] MSP povećavaju stepen i obim korišćenja resursa privrede uz visok stepen fleksibilnosti i adaptivnosti novim tržišnim uslovima. MSP promovišu privatnu svojinu i preduzetničke veštine i omogućavaju povećanje društvenog proizvoda, veću konkurenciju na tržištu, otvaranje novih radnih mesta i podizanje životnog standarda. Svojim izvoznim aktivnostima MSP ojačavaju međunarodnu konkurentsku poziciju zemlje [11].

U velikom broju zemalja širom sveta preduzetništvo je prepoznato kao važan mehanizam ekonomskog razvoja i konkurentnosti kroz zapošljavanje, inovacije i celokupnog društvenog napretka. [1]. Preduzetništvo je važno i zbog svoje fleksibilnosti, sposobnosti za inoviranjem, podrške novim idejama i kreativnim procesima koji dovode do kreiranja novih proizvoda, usluga i procesa [13]. U zemljama u razvoju postoji potreba za razvojem preduzetničke kulture i preduzetičkog načina razmišljanja. [7] MSP su značajna i iz perspektive lokalnih finansijskih institucija, naročito u tranzicionim i zemljama u razvoju, iz razloga što predstavljaju potencijalno izrazito profitabilno tržište. [5].

Razvoj preduzetništva i malih i srednjih preduzeća predstavlja ključan segment u strategiji ekonomskog razvoja srpske privrede. Poslednjih godina i u našoj zemlji sve je prisutnija svest o tome da

preduzetništvo i preduzetnici daju veliki doprinos tranziciji našeg društvenog i privrednog sistema i da predstavljaju polugu za obnovu i rast naše privrede. [6].

3. Nedostatak finansijskih sredstava kao ograničavajući faktor rasta i razvoja MSP u Republici Srbiji

Efekti svetske finansijske krize su uslovlili drastičan pad obima svetske trgovine, proizvodnje, izvoza, investicija i privatne potrošnje i, pogodivši najteže upravo MSP, prouzrokovali njihove lošije performanse u odnosu na period pre krize, što nesumnjivo ukazuje da je u periodima privrednog rasta značaj ovih preduzeća još izraženiji [2]. Pogoršanje privrednog ambijenta u Srbiji usled ekonomske krize dovelo je do pada kupovne moći potrošača, smanjenja tražnje, smanjenja investicija, povećanja rizika i troškova poslovanja. Posledice svega navedenog ogledaju se u smanjenju preduzetske aktivnosti, otpuštanju radnika i gašenju preduzeća. [11]

Finansiranje je bitan faktor koji determiniše opstanak i rast i razvoj MSP. Nabavka neophodnih resursa za poslovanje, ulaganje u marketing, širenje poslovnih aktivnosti, razvoj inovativnih proizvoda - aktivnosti su koje zahtevaju finansijska ulaganja. Obezbeđivanje finansijskih sredstava za MSP je mnogo teže nego za velika preduzeća, jer se MSP suočavaju sa ograničenim pristupom povoljnim izvorima finansiranja. Otežano finansiranje je najveća prepreka rastu i razvoju MSP. [4]

Jedno od najosetljivijih pitanja za svako preduzeće je definisanje optimalne strukture kapitala tj. optimalnog nivoa korišćenja pozajmljenih i sopstvenih izvora. [3]. Za obezbeđivanje finansijskih sredstava MSP mogu koristiti interne i eksterne izvore. U interne izvore spadaju sopstvena sredstva i neraspoređena dobit, a eksterni izvori finansiranja dele se na formalne i neformalne. U neformalne izvore spadaju sredstva prikupljena od porodice, prijatelja, poslovnih anđela i dr., a formalne izvore čine bankarski krediti, mikrokreditiranje, lizing i dr.

Finansiranje iz eksternih izvora je otežano za mlada MSP koja nemaju istoriju

poslovanja i nedostaju im sredstva obezbeđenja, kao i za inovativna MSP čije su investicije naročito rizične i nepredvidive. [4] Preduzetnici teško dobijaju bankarske kredite iz više razloga: nedostatak odgovarajućih sredstava obezbeđenja kredita, nepostojanje znanja za izradu kvalitetnog i održivog biznis plana, neadekvatno predstavljanje projekta kreditorima, orijentacija kreditora na finansiranje velikih preduzeća i, u nekim slučajevima, nepostojanje adekvatne metodologije za ocenu malih projekata, što čini postupak ocenjivanja skupim, posebno u odnosu na male, pojedinačne iznose kredita. [10]

Pristup eksternim izvorima finansiranja predstavlja jedan od kritičnih faktora uspeha preduzetnika, naročito u zemljama u razvoju, u kojima je finansijska pomoć države malim preduzećima i preduzetnicima nedovoljna ili ne postoji uopšte. Zajedničko za većinu zemalja u razvoju je činjenica da su tržište kapitala, rizični kapital i poslovni anđeli nedovoljno razvijeni. [9].

U Republici Srbiji prethodnih godina sve je više u ponudi programa i projekata finansiranja malih i srednjih preduzeća od strane različitih nebankarskih institucija. Ovi izvori finansiranja MSP mogu bitno pomoći preduzetnicima u Srbiji u rešavanju finansijskih problema.

U nastavku biće prikazan pregled nekoliko najpoznatijih programa finansijske podrške MSP u Srbiji od strane nebankarskih institucija.

4. COSME – Program EU za konkurentnost malih i srednjih preduzeća

COSME (Programme for the Competitiveness of Enterprises and SME) je program Evropske unije za konkurentnost malih i srednjih preduzeća sa budžetom od 2,3 milijarde evra u periodu 2014-2020. godine. Program COSME pruža podršku malim i srednjim preduzećima u sledećim segmentima poslovanja:

- Olakšavanje pristupa izvorima finansiranja;
- Podrška internacionalizaciji i pristupu stranim tržištima;

- Stvaranje povoljnog poslovnog okruženja za razvoj konkurentnosti;
- Podsticanje kulture preduzetništva. [14]

Za istraživanje koje sprovode autori ovog rada, najrelevantniji oblik podrške malim i srednjim preduzećima od gore navedenih odnosi se na izvore finansiranja. Konkretno, malim i srednjim preduzećima u Srbiji nudi se sledeće:

- Instrument za kreditne garancije okviru COSME programa, kojim treba da se obezbede garancije i kontra-garancije finansijskim institucijama, kako bi one mogle da obezbede više finansiranja putem zajmova i lizinga za mala i srednja preduzeća. Očekuje se da će COSME program u okviru ove komponente omogućiti pristup finansijama od 220.000 do 330.000 malih i srednjih preduzeća iz raspoloživih sredstava, vrednosti između 14 miliona evra i 21 milion evra.
- Instrument rizičnog kapitala za rast u okviru kojeg će se iz COSME programa obezbediti rizični kapital za investicione fondove koji ulažu u mala i srednja preduzeća, u fazama rasta i proširivanja poslovanja. Ovim finansijskim instrumentom biće omogućen olakšan pristup kapitalu za 360 do 560 kompanija, dok se ukupan iznos raspoloživih sredstava kreće od 2,6 do 4 milijarde evra.

Programom će se pružiti garancije malim i srednjim poduzećima u iznosu do 150.000 evra, čime će biti omogućen lakši i bolji pristup izvorima rizičnog kapitala (venture kapital). Očekivanja su da će COSME program imati veliki značaj za privrede zemalja, jer bi se jednim uloženim eurom u obliku državnih garancija za mala i srednja poduzeća, stvorila dodatna vrednost između 20 i 30 evra. [14]

Slika 1. COSME Program za konkurentnost MSP

Sporazumom između EU i Srbije, koji je potpisan 10. novembra 2015. godine u Briselu, potvrđeno je učešće naše zemlje u Programu konkurentnosti malih i srednjih preduzeća COSME do 2020. godine. Sporazumom se uspostavlja mogućnost finansiranja aktivnosti koje imaju za cilj podizanje konkurentnosti, osnivanje i rast malih i srednjih preduzeća u Srbiji. Sporazum je stupio na snagu 1. januara 2016. godine. Ministarstvo privrede biće zaduženo za koordinaciju aktivnosti COSME programa. Primena COSME programa u Srbiji doprineće boljoj promociji preduzetništva, olakšanom pristupu finansijama i unapređenju internacionalizacije i konkurentnosti malih i srednjih preduzeća. [14]

5. Fond za razvoj Republike Srbije

Pravo na korišćenje sredstava Fonda za razvoj imaju preduzetnici registrovani u području Republike Srbije, koji u prethodne dve godine nisu poslovali sa gubitkom.

Ukupna zaduženost privrednog subjekta kod Fonda za razvoj, sa svim njegovim povezanim licima može biti maksimalno do 200.000.000 RSD, uključujući i iznos kredita koji su predmet odobravanja.

Kreditna sredstva će se odobravati pod sledećim uslovima:

- Kamatna stopa je 1,5% na godišnjem nivou, ukoliko je sredstvo obezbeđenja kredita garancija / avalirana menica poslovne banke, a u ostalim slučajevima 3% na godišnjem nivou, uz primenu valutne klauzule;
- Rok otplate je do 7 godine, u okviru kojeg je grejs period do godinu dana za investicione projekte;

- Rok otplate je do 5 godina, u okviru kojeg je grejs period do 9 meseci, za trajna obrtna sredstva;
- Mesečna / tromesečna otplata kredita
- U grejs periodu interkalarna kamata se obračunava tromesečno unazad i pripisuje glavnom dugu.

Minimalan iznos kredita za sve preduzetnike iznosi 300.000 RSD, a maksimalan 7.000.000 RSD. [15]

Slika 2. Fond za razvoj Republike Srbije

Instrumenti obezbeđenja urednog vraćanja kredita su:

- Garancija ili avalirane menice poslovne banke i/ili
- Menica i menično ovlašćenje jemca/pristupioca dugu (ukoliko postoji
- jemstvo / pristupanje dugu drugog privrednog subjekta) i / ili
- Hipoteka prvog reda na nepokretnostima - u odnosu na tržišnu vrednost hipotekovane nepokretnosti, zavisno od vrste te nepokretnosti, visina odobrenog kredita može iznositi:
 - do 70% tržišne vrednosti stambenog prostora (stanovi i porodične kuće);
 - do 60% tržišne vrednosti poslovnih zgrada i poslovnog prostora (kancelarije, upravne zgrade, ugostiteljski i trgovački objekti, hladnjače, benzinske pumpe i sl.);
 - do 50% tržišne vrednosti proizvodnih i industrijskih objekata (hala, magacina, mlinova, silosa, garaža, pomoćnih objekata i sl.);
 - do 50% tržišne vrednosti građevinskog zemljišta; i / ili
 - do 30% tržišne vrednosti poljoprivrednog zemljišta, ukoliko

je korisnik kredita registrovano poljoprivredno gazdinstvo.

- Zaloga na proizvodnoj opremi i drugim pokretnim stvarima, u odnosu na čiju tržišnu vrednost visina odobrenog kredita može iznositi do 50% tržišne vrednosti nove opreme i do 30% tržišne vrednosti opreme starije od dve godine;
- Menica i menično ovlašćenje preduzetnika [15].

6. Finansijska podrška za start – up

Fond za razvoj Republike Srbije i Ministarstvo privrede Republike Srbije pokrenuli su program razvoja preduzetništva kroz finansijsku podršku za početnike u poslovanju (start-up) za 2017. godinu.

Sredstva definisana programom namenjena su za finansijsku podršku kroz sufinansiranje ulaganja licima koja žele da pokrenu sopstveni posao, ili postojećim preduzetnicima, mikro i malim privrednim društvima koja su registrovana u Agenciji za privredne registre najranije u godini koja prethodi godini podnošenja zahteva.

Ulaganja koja se mogu finansirati u okviru ovog programa obuhvataju:

- dogradnju/rekonstrukciju / adaptaciju / sanaciju / poslovnog ili proizvodnog prostora;
- kupovinu opreme (nove ili polovne, ne starije od pet godina). Isporučilac opreme ne može biti fizičko lice osim ako je preduzetnik;
- trajna obrtna sredstva, koja mogu da učestvuju najviše do 20% u strukturi ukupnog investicionog ulaganja [16].

Privredni subjekti koji zadovolje uslove programa mogu ostvariti pravo na finansijsku podršku u vidu bespovratnih sredstava u iznosu do 30% vrednosti ulaganja (preostali iznos investicionog ulaganja finansiraće se iz kredita Fonda za razvoj). Ukupno raspoloživa bespovratna sredstva za realizaciju ovog programa su 150.000.000 RSD, a opredeljena sredstva Fonda za odobravanje kredita iznose 350.000.000 RSD.

Minimalni i maksimalni iznosi bespovratnih sredstava i kredita za realizaciju ovog programa iznose:

- Kod preduzetnika: **minimalan iznos** 400.000 RSD (od toga bespovratna sredstva 120.000 RSD i kredit 280.000 RSD); **maksimalan iznos** 3.000.000 RSD (od toga bespovratna sredstva 900.000 RSD i kredit 2.100.000 RSD).

- Preduzeća: **minimalan iznos** 400.000 RSD (od toga bespovratna sredstva 120.000 RSD i kredit 280.000 RSD); **maksimalan iznos** 6.000.000 RSD (od toga bespovratna sredstva 1.800.000 RSD i kredit 4.200.000 RSD). [16]

Kreditni Fond za razvoj odobravaju se pod sledećim uslovima:

- Rok otplate do 5 godina, u okviru koga je grejs period do jedne godine.
- Primena valutne klauzule
- Kamatna stopa 1,5% godišnje uz garanciju banke; 3% godišnje uz ostala sredstva obezbeđenja.
- Mesečna/tromesečna otplata kredita.
- U grejs periodu interkalarna kamata se obračunava tromesečno unazad i pripisuje glavnom dugu [16].

Instrumenti obezbeđenja urednog vraćanja kredita:

- Garancija poslovne banke ili
- Hipoteka prvog reda na nepokretnostima, i to:
 1. Hipoteka prvog reda na nepokretnostima, samo za kredite preko 1.500.000,00, i to na objektima i građevinskom zemljištu, i / ili
 2. Hipoteka na poljoprivrednom, šumskom zemljištu ili zemljištu u građevinskom području koje nije građevinsko, za iznos do 500.000,00 RSD, a deo kredita iznad ovog iznosa mora se obezbediti drugim instrumentima obezbeđenja; i / ili
- Zalogram na pokretnim stvarima u vlasništvu, odnosno zalogram na budućoj stvari / opremi / vozilima koja su predmet kreditiranja može se obezbediti kredit do maksimalnog iznosa od 1.500.000,00 dinara, s tim

da pojedinačna vrednost opreme koja se zalaže ne bude manja od 20.000,00 RSD i / ili

- Ugovorno jemstvo (ili pristupanje dugu) privrednog subjekta za korisnika kredita, sa odgovarajućim instrumentima obezbeđenja jemca, odnosno pristupioca duga i / ili
- Ugovorno jemstvo fizičkog lica do maksimalnog iznosa 300.000,00 dinara, dok se deo kredita iznad tog iznosa mora obezbediti drugim instrumentima
- Blanko sopstvene menice korisnika kredita sa klauzulom "bez protesta" i meničnim ovlašćenjem se obavezno dostavljaju uz neko od navedenih sredstava obezbeđenja [16].

Slika 3: Ministarstvo privrede RS

7. Program podrške inovativnim mikro, malim i srednjim preduzećima i preduzetnicima

Cilj ovog programa je unapređenje kulture investiranja mikro, malih i srednjih preduzeća i preduzetnika u inovacije, radi povećanja konkurentnosti. Program realizuje Razvojna agencija Srbije, u saradnji sa regionalnim razvojnim agencijama. Raspoloživa sredstva se odobravaju kao sufinansiranje u visini do 50% opravdanih troškova projektne aktivnosti bez PDV, a u maksimalnom iznosu do 1.000.000 dinara. Ukupan budžet programa iznosi 30.000.000 dinara.

Pravo na učešće u ovom programu imaju i mikro, mala i srednja privredna društva i preduzetnici (koji vode prosto ili dvojno knjigovodstvo) koji kumulativno ispunjavaju sledeće opšte uslove:

- da je pretežna delatnost podnosioca prijave proizvodnja ili prerada;
- da su u većinskom domaćem privatnom vlasništvu;

- da su registrovani u APR-u Republike Srbije pre 1. januara 2015. godine;
- da nad njima nije pokrenut stečajni postupak ili postupak likvidacije;
- da su pozitivno poslovali u 2016. godini;
- da su izmirili obaveze po osnovu poreza i doprinosa;
- da im u prethodne dve godine nije izrečena pravosnažna mera zabrane obavljanja delatnosti;
- da za iste projektne aktivnosti za koje konkurišu u tekućoj godini nisu koristili podsticajna sredstva koja potiču iz budžeta Republike Srbije, budžeta Autonomne pokrajine Vojvodina i budžeta JLS;
- da nisu u teškoćama prema definiciji sadržanoj u Uredbi o pravilima za dodelu državne pomoći [17].

Slika 4: Razvojna agencija Srbija

Važno je napomenuti da, pored navedenih, postoje još neki kvalitetni programi pomoći sektoru MSP u Srbiji, kao što su:

„Program za podršku razvoja malih i srednjih preduzeća u Srbiji“ od strane **Evropske banke za obnovu i razvoj**, koji uključuje pružanje pomoći i podrške preduzetnicima u najrazličitijim sferama poslovanja: od istraživanja tržišta do strateškog planiranja, upravljanja kvalitetom i sertifikacije ili energetske efikasnosti i upravljanja životnom sredinom. Tim EBRD-a svojim jedinstvenim stručnim savetima i praktičnim iskustvom pomažu preduzetnicima da svoje poslovanje podignu na viši nivo [18].

„Program podrške razvoju konkurentnosti mikro, malih i srednjih preduzeća i preduzetnika u Republici Srbiji“ od strane **Razvojne agencije Srbije**. Cilj projekta je da unapredi preduzetništvo, poslovni ambijent i poveća konkurentnost sektora MSP i razvije poslovnu infrastrukturu. Program se sastoji iz 3 komponente:

KOMPONENTA 1 – Podizanje kapaciteta MSP za poslovanje i menadžment. Ukupan

budžet za ovu komponentu iznosi 30.000.000. RSD.

KOMPONENTA 2 – Podrška umrežavanju privrednih subjekata. Ukupan budžet za ovu komponentu iznosi 40.000.000. RSD.

KOMPONENTA 3 – Podrška kreiranju lanaca dobavljača. Ukupan budžet za ovu komponentu iznosi 30.000.000. RSD [19].

8. Zaključak

Mikro, mala i srednja preduzeća i preduzetnici u Srbiji suočavaju se sa ozbiljnim problemom pronalaženja finansijskih sredstava za poslovanje. Poslovne banke od početka ekonomske krize primenjuju restriktivnu politiku kada se radi o kreditiranju preduzetnika i malih i srednjih preduzeća. To znači da preduzetnici teško dobijaju kredite, a kada i uspeju u tome, moraju da obezbede jake garancije i instrumente obezbeđenja urednog vraćanja kredita (uglavnom su to hipoteke na nepokretnu imovinu). U tom slučaju, preduzetnici rizikuju da, usled eventualnog poslovnog neuspeha, izgube i svoju ličnu imovinu.

Poslednjih godina pojavili su se brojni programi finansijske podrške preduzetnicima, kao i mikro i malim i srednjim preduzećima u Republici Srbiji od strane različitih nebankarskih institucija. Istraživanje sprovedeno u ovom radu pružilo je uvid u neke od najpopularnijih programa koji su trenutno aktuelni. Preporuka svim preduzetnicima u Srbiji je da se što više informišu o ovim programima i da iskoriste mogućnosti koje im se pružaju da unaprede svoje poslovanje.

Bibliografija

1. Acs Z. J., Desai S., & Hessels, J. Entrepreneurship, economic development and institutions. 2008, Small Business Economics, 31(3), pp. 219–234.
2. Beraha I. Mala i srednja preduzeća kao faktor ekonomskog razvoja i smanjenja nezaposlenosti u Srbiji. 2011. Strani pravni život, Institut za uporedno pravo, Beograd, str. 320.

3. Damodaran A. Corporate Finance: Theory and practice, 2001, John Wiley, New York.
4. Erić D., Beraha I., i dr. Finansiranje malih i srednjih preduzeća u Republici Srbiji. 2012. Privredna komora Srbije. Str. 41.
5. Grupa autora, Promoting Small and Medium Enterprises for Sustainable Development, 2017, Corporate SNV and World Business Council for Sustainable Development, str. 2.
6. Ivković D., Čukanović-Karavidić M., Kvirgić G. Preduzetništvo kao faktor privrednog rasta i razvoja. 2013. Trendovi u poslovanju. Sveska 1, br. 1. str. 56.
7. Jakšić K. Razvoj malih preduzeća i preduzetništva u uslovima krize. 2016. Doktorska disertacija. Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka. str. 47.
8. Krstić M., Obradović I., Gajić A. Kreativnost u funkciji rasta i razvoja MSP, 2015 Trendovi u poslovanju, Sveska 2, br. 6, str. 52.
9. Nguyen, V. T., Le, T. B. N. & Freeman, N. J. Trust and uncertainty: a study of bank lending to private SMEs in Vietnam. 2006. Asia Pacific Business Review, Vol.12, No. 4, pp.
10. Paunović, B., Novković, N. Mogućnosti i uslovi finansiranja malih i srednjih preduzeća, 2003, Časopis za procesnu tehniku i energetiku u poljoprivredi / PTEP, vol. 7, br. 1-2 str.12
11. Ravić N. Savremene tendencije rasta i razvoja malih i srednjih preduzeća u Republici Srbiji. 2016. Doktorska disertacija. Fakultet za primenjeni menadžment, ekonomiju i finansije, Beograd. Str. 19.
12. Ravić N., Karavidić S. Obrazovanje preduzetnika kao faktor rasta i razvoja malih i srednjih preduzeća u Republici Srbiji. 2015. Međunarodna konferencija o društvenom i tehnološkom razvoju STED. Knjiga: Ekonomija, Banja Luka, Univerzitet PIM.
13. Van Hemelt P. The influence of innovation sources and networks on the performance of Dutch SMEs, 2012. Doctoral thesis.
14. <http://www.privreda.gov.rs/cosme-program-evropske-unije-za-preduzeca-i-mala-i-srednja-preduzeca/> Retrieved 01.06.2017.
15. http://www.fondzarazvoj.gov.rs/files/uslovi_preduzetnici.pdf Retrieved 01.06.2017.
16. http://www.fondzarazvoj.gov.rs/files/Informacija_Startup.pdf Retrieved 01.06.2017.
17. <http://ras.gov.rs/uploads/2017/05/javni-poziv-program-podrske-inovativnim-mmsp-1.pdf> Retrieved 01.06.2017.
18. <http://www.privreda.gov.rs/program-za-podrsku-razvoju-mspp-u-srbiji/> Retrieved 02.06.2017.
19. <http://ras.gov.rs/sr/kreiraj-zivot/otvoreni-pozivi-konkursi/javni-poziv-za-ucesce-u-programu-podrske-razvoju-konkurentnosti-mmsp> Retrieved 02.06.2017.

Istorija rada:

Rad primljen: 09.06.2017.

Prva revizija: 16.06.2017.

Prihvaćen: 16.06.2017.